

Катерина МИРЧЕВСКА

МАКЕДОНКАТА ВО ГРЧКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ НА ОТПОРОТ (1941-1945)

Движењето на отпорот во Грција се појавило како директен одговор на фашистичките воени освојувања во Европа. По краткотрајната италијанско-грчка војна во октомври 1940 година и брзото навлегување на германската армија во април 1941 година, Грција се нашла под тројна италијанска, германска и бугарска окупација.¹

Во првата година од окупацијата стопанската и економската положба на земјата била многу влошена, а државните ресурси безмилосно искористувани од окупациските сили. Состојбата била дотолку влошена што во првата окупациска зима 1941-1942 година, земјата била зафатена од голем глад што однел околу 100.000 животи.²

Во оваа рана фаза на окупацијата, организираниот отпор се сведува на основниот, физички опстанок на поединецот. Меѓутоа, со засегнувањето на сè поголем дел од населението од катастрофалните последици на окупацијата, условите за појава на хетерогено движење на отпорот станувале сè позрели. Токму во вакви услови дошло до институционализирање на движењето на отпорот во Грција преку Националноослободителниот фронт на Грција (Етники Апелефтеротико Метопо) (ЕАМ), формиран во септември 1941 година и неговото воено крило Народната ослободителна армија (Етникос Апелефтерикос Стратос) (ЕЛАС), формирано малку подоцна.³

¹ Ричард Клог, *Историја Грчке новој доба*, Слју, Београд, 2000, 122-125.

² *Историја*, 125-126.

³ Другите групи отпор за време на окупацијата биле Националниот републикански грчки сојуз (Елиникос Димократикос Синдесмос) (ЕДЕС), формирана во есента 1941 година и Националното и социјално ослободување (Етники ке Киноники Апелефтероси) (ЕККА), формирана

Иако ЕАМ претставувал коалиција меѓу Комунистичката партија на Грција (КПГ), Земјоделската партија, Социјалистичката партија и Унијата на народната демократија и успешно ги обединил грчките комунисти, либерали, социјалисти, демократи и грчкото селанство, сепак, тој бил раководен од страна КПГ. Имено КПГ, како резултат на подемот на прогресивното движење во Европа од една страна, и внатрешната политичка констелација од друга страна, прераснала во доминантна политичка сила во Грција во 30-тите години од минатиот век. Освен тоа, големото искуство на грчките комунисти во илегалното дејствување во меѓувоенниот период било од круцијално значење за нивната лидерска позиција во рамките на ЕАМ, односно за поддржување на стратегиската и организациската доминација на КПГ од останатите учесници во ЕАМ.⁴

Засегнувајќи голем број сектори од општествениот живот што се сведуваа на општите цели - народно ослободување, социјални реформи и воспоставување демократска власт, движењето на отпорот ги зело предвид и очекувањата на женската популација за промена на статусот на жената во општеството, односно полово изедначување на мажите и жените во сите сфери на општествено-политичкиот живот во земјата. Оттука, во рамките на неговите засебни цели било и воспоставувањето полова рамноправност, што било во согласност со демократските тенденции на идното ново повоено уредување.⁵

Традиционалниот социјален статус на жените во грчкото општеството од една страна, и изолираноста од политичкиот живот од друга страна, претставувале сериозна пречка во процесот на нивното интегрирање во движењето на отпорот. Затоа во рамките на своите пропагандни активности, ЕАМ адресирал неколку памфлети до жените и девојките во кои тие се повикуваат во борба за подобрување на општествениот статус. По забележителното вклучување на жените во различните аспекти на движењето, ним им бил даден и легитимен политички субјективитет преку одредбата за полова рамноправност, донесена од Политичкиот комитет за

во почетокот на 1943 година. Овие две организации ги застапувале либералните и републиканските струи во земјата, кои имале поинаков став од ЕАМ во поглед на повоеното уредување на земјата, Лилјана Пановска, *Крајот на една иллузија. Граѓанската војна во Грција и Македонијте 1946-1949*, ИНИ, Скопје, 2003, 13-14.

⁴ Margaret Poulos, *Arms and the Woman: Just warriors and the Greek Feminist Identity*, Columbia University Press, 2008, 75.

⁵ Tasoula Vervenioti, *The Adventure of Women's Suffrage in Greece, When the war was over. Women, War and Peace in Europe 1940-1956*, Leicester University Press, London, New York, 2000, 103-118, 105.

националното ослободување (Политики Епитропи Етникис Антистасис) (ПЕЕА), односно Владата на движењето, формирана во март 1944 година. Со член 5 од Уставот на ПЕЕА биле изедначени политичките и граѓанските права на жените и на мажите, со што фактички на жените за прв пат во историјата на земјата им било дозволено да гласаат и да бидат гласани.⁶

И македонската жена од егејскиот дел на Македонија не останала настрана од актуелниот историски контекст. Таа се вклучила во движењето на отпорот, како во неговиот сеопфатен институционален аспект, така и во дел од неговите одделни партиципенти. Тука, пред сè, станува збор за КППГ, за Федерацијата на комунистичката младина на Грција (Омоспондија Комунистикон неолаон Елада) (ОКНЕ), за Националната сегрчка организација на младината (Ениа Панеладики Органоси Неон) (ЕПОН), за организацијата Национална солидарност (Етники Алиленги) (ЕА) и секако ЕАМ/ЕЛАС, кои како комунистички, односно организации на левицата и единствени во Грција што го признавале националниот идентитет и права на Македонците, биле нашироко прифатени и распространети сред македонското население од егејскиот дел на Македонија.

Првите организирани жени Македонки во антифашистичкото и комунистичкото движење потекнувале од познати револуционерни семејства, во кои револуционерните традиции имале длабоки корени. Тоа биле жени, сестри, ќерки и внуци на познати македонски борци, учесници во настаните од предилинденскиот, илинденскиот и периодот по него, како и во меѓувоеното комунистичко движење.

Македонските жени биле вклучени во КППГ преку женскиот сектор, односно женската организација на Партијата. Податоците за нивната активност во периодот по окупацијата на Грција се скудни. Познато е дека во костурското село Д'мбени, женска организација постоела уште пред почетокот на Втората светска војна и дека таа опстанала и покрај двете провали на Д'мбенската партиска организација, првата во ноември 1939 година, а втората во ноември 1941 година.⁷ Женски организации на КППГ во 1941 година биле формирани и во селата Нестрам⁸ и Вишени,⁹ а во градот Гуменце и

⁶ M. Poulos, *цит. и*руд, 86.

⁷ Лазо Поп-Јаневски, *Костурското село Д'мбени*, Скопје, 1996, 119.

⁸ Коста Динковски, *Хроника за с. Нестрам, Костурска околија*, Документационо Одделение на ИНИ, Скопје.

првата тројка жени-работници во рамките на градската партиска организација.¹⁰

Во почетокот активноста на женските секции на КПГ била насочена кон мобилизирање на целото население во собирање доброволни прилози од храна и облека за македонските војници во грчко-италјанската војна, а непосредно по окупацијата на Грција, во собирање и криење на оставеното оружје и муниција на фронтот. Според сеќавањата на Уранија Јурукува,¹¹ „кога КПГ објави проглас сé за фронтот“, заедно со девојките од Рупишта, организирани и неорганизирани, собиравме помош за фронтот, месевме и правевме други работи и му ги испраќавме на непознатиот војник. По завршувањето на војната, во април 1941 година, целиот дел на фронтот од албанската граница до Костур беше полн со оружјето што го оставија војниците. Цела вечер копав заедно со моите стриковци и други организирани членови на Партијата и со други девојки, по ниви, по лозја, по ормани, ги виткавме пушките во стари чаршафи и партали што ги земавме од дома и го криевме оружјето. По собирањето помош за фронтот, тоа беше моја втора активност“.¹²

Следната година, вниманието на Партијата било насочено кон консолидирање на постојните женски секции на КПГ и нивно проширување со нови членови. Со таква задача во 1942 година во Д’мбени пристигнала Христина Пупти, секретарка на женската организација на КПГ за Костурско,¹³ а во септември истата година и првиот секретар на Околинскиот комитет на КПГ за Костурска околија, Периклис Андонис Андонопулос. Набргу по нивните посети и состанокот што го одржал Андонопулос со жените во селото, бил

⁹ Димитар Прстенаров, *Автобиографија и сеќавања за неговото учество во НОВ и ДАГ 1946-1949 година на подрачјето на Вишенски реон, Костурско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

¹⁰ Иван Ничев, *Сеќавање за градот Гуменце - Гуменица*, Документационо Одделение на ИНИ, Скопје.

¹¹ Уранија Јурукова (Пировска), родена во с. Изглеби, Костурско. Во текот на НОВ (1941-1945) била реонски активист на организацијата ЕПОН за реонот Попеле-Костурско; учесник во Леринско-костурскиот баталјон и Првата егејска ударна бригада. Активен учесник и раководител во Граѓанската војна во Грција.

¹² Од разговорот со Уранија Јурукова, воден со авторот во нејзиниот дом во Скопје, 1998 година.

¹³ Од разговорот со Евдокија Фотева - Вера, воден со авторот во нејзиниот дом во Скопје, 1998 година.

забележан натамошен растеж на организациите во кои влегле голем број жени и девојки од селото.¹⁴

За тоа како се одвивал процесот на формирањето и проширувањето на мрежата на женските секции на КПГ во егејскиот дел на Македонија, дознаваме од сеќавањата на Евдокија Фотева-Вера.¹⁵ Според нив: „Ние, одговорните за женските организации на КПГ по селата, одевме во селата, преку курири фаќавме врски со познати и одевме кај нив. Во Корештата, врските ги фаќавме преку д’мбенските жени, кои беа мажени во други села и кои беа активни. Така, ќе отидевме во одредено село каде што прво ќе ги соберевме доверливите жени во некоја кука. Веднаш ќе определевме секретар, благајник, претседател - по пет жени во една ќелија и ќе им даевме задолженија да се организираат во десетини. Секоја жена, член на ќелијата, требаше да организира по 10 жени. На ист начин се организираше ЕПОН и другите организации“.¹⁶

Според некомплетни податоци, се дознава дека вакви организации до 1943 година биле формирани и во селата Рудари, Бесфина, П’пли,¹⁷ Попадија - Леринско,¹⁸ Ѓупчево, Асар Бегово, Кадиново - Енице-Вардарско¹⁹, Баово-Воденско²⁰, Косинец,²¹

¹⁴ Л. Поп-Јаневски, *циѝ. ѝѝруд*, 119, 126; истиот, *Хроника за с. Д’мбени, Косѝурско*, Документационо Одделение на ИНИ, Скопје.

¹⁵ Евдокија Баљова Фотева - Вера, родена во с. Д’мбени, Костурско. Учествува во комунистичкото движење, член на ОКНЕ, одговорна за жените во д’мбенската организацијата на КПГ, член на ЕПОН, а по формирањето на Славјаномакедонскиот народноослободителен фронт, секретар на женските групи на СНОФ во Костурско, борец во Првата егејска ударна бригада, стекнува и чин комесар и заменик комесар на чета. Активен учесник и раководител во Граѓанската војна во Грција.

¹⁶ Од разговорот со Евдокија Фотева - Вера.

¹⁷ Димитар Тупурковски, *Хроника за с. Рудари, Леринско*; истиот, *Хроника за с. Бесфина, Леринско*; истиот, *Хроника за с. П’пли, Леринско*, Документационо Одделение на ИНИ, Скопје.

¹⁸ Атанас Русевски, *Сеќавања за насѝаниѝе во ѝериодот 1941-1945 од с. Попадија, Леринско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

¹⁹ Димитар Угриновски, *Село Ѓуѝчево, Еницевардарско*; истиот, *Село Асар-беѓово, Еницевардарско*; истиот, *Село Кадиново, Еницевардарско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

²⁰ Мице Кукулев, *Сеќавања на Кукулев Мице од с. Баово, Воденско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

²¹ Никола Шалваринов, *Хроника за село Косинец, Косѝурско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

Лудово, Чифлик, Жиковиште - Костурско,²² како и во градот Гуменце.²³

За активноста на овие организации во секоја околија одделно биле задолжени искусни партиски членови. Секретар на женската организација на КПГ за Костурска околија била Христина Пупти, учителка од градот Рупишта. По нејзина иницијатива била извршена реорганизација на постојните женски секции. Во почетокот тие биле составени од ќелии со по 3 члена, од кои секој имал одделно задолжение: секретар, благајник и одговорен за агит-проп.²⁴ Секретарите на секоја ќелија биле членови на месниот одбор на КПГ. По реорганизацијата, ќелиите прераснале во петорки, па во десетини по селските маала со одговорна жена за секоја десетина одделно.²⁵

Организатор на женската организација во Леринска околија, во целиот период на НОВ, била Атанасија Калајдиди од с. Долно Клештино, Леринско,²⁶ додека инструкторки на женската организација во Еницевардарска околија биле Хрисула Рускина од градот Ениче-Вардар и Кула.²⁷

Колку биле успешни ваквите напори, може да се согледа низ статистичките податоци на КПГ, според кои, до октомври 1943 година, во окружните организации на КПГ за Кожани, Лерин, Костур, Воијо-Сјатиста и Гревена имало вкупно 13.550 члена на Партијата, меѓу кои 3.799 жени - 228 во Кожани, 1.500 во Костур, 845 во Воијо-Сјатиста, 1.296 во Гревена. Во наредниот месец тој број се зголемил, така што во Кожани имало 334 организирани жени, во Лерин - 277, во Костур - 1.800, во Воијо-Сјатиста Ѓ 1.048 и во Гревена - 1.298.²⁸

²² Ристо Кирјазовски, *Хроника за с. Лудово, Косџурско*; истиот, *Хроника за с. Чифлик, Косџурско*; истиот, *Хроника за с. Жиковиште, Косџурско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

²³ И. Ничев, *Сеќавање за градои Гуменце...*

²⁴ *Историја*.

²⁵ Л. Поп-Јаневски, *Косџурскоио село...*, 119-120; Од разговорот со Е. Фотева - Вера.

²⁶ Коста Каранџулов, *Село Долно Клештино, Леринско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

²⁷ Д. Угриновски, *Село Кадиново...*

²⁸ *Егејска Македонија во Антифашистичката војна 1941-1943*, том VII, кн. 1. Документи за учеството на македонскиот народ од егејскиот дел на Македонија во Антифашистичката и Граѓанската војна во Грција 1941-1949 година, Архив на Македонија, Скопје, 1985, док. бр. 191, 406-407, док. бр. 187, 399-400.

Во Воденска околија, во октомври 1943 година, од вкупно 10.955 партиски члена, 1.436 биле жени и 566 младинки, во Берско - имало вкупно 2.496 члена, од кои 247 жени и 99 младинки и во Солунско од вкупно 5.594 организирани члена, жени биле 1.488, а младинки 715.²⁹

Во наредната година КПГ посветувала големо внимание во надминувањето на слабостите во развитокот на женското движење. Тоа целела да го постигне преку кооптирање нови женски кадри во Партијата и пополнување на раководните органи, формирање женски организации таму каде што сè уште немало, вклучување на жените во политичките борби во градовите, во одржувањето врски меѓу градовите и селата, прифаќање на новорегрутираните во Партијата, нивно пристапување во резервниот ЕЛАС, учество во локалната самоуправа и во народното правосудство. Резултатот од ваквите напори не изостанал, така што женското членство на Партијата продолжило да се зголемува, што е евидентно и преку извештаите на околинските комитети на КПГ за Ениџе-Вардарско, Леринско, Берско, Воденско и Кајларско за 1944 година.

Во Ениџе-Вардарска околија, во март 1944 година, од вкупно 8.240 партиски члена, 1.715 биле жени и 764 младинки. Во Леринска околија, во април 1944 година имало вкупно 2.575 члена, од кои 620 биле жени, додека во наредниот месец тој број се зголемил така што вкупниот број на членовите пораснал на 3.056, а на жените 677. Во Берската околија од вкупно 6.674 партиски члена, 1.037 жени и 431 младинка во јануари 1944 година, во јули тој број изнесувал 7.298 члена, од кои 1.428 жени и 717 младинки. Воденската партиска организација во март истата година броела 13.781 член, од кои 3.213 жени и 1.179 младинки,³⁰ додека во ноември тој број изнесувал 16.923 члена - 5.632 жени и 2.319 младинки.³¹ Во истиот период, Кајларската партиска организација броела 2.073 члена, од кои 878 биле жени.³²

²⁹ *Исџојџо*, док. бр. 174, 372-373, док. бр. 181, 387-389, док. бр. 184, 393-395.

³⁰ *Егејска Македонија во Антифашистичката војна 1 јануари - 31 август 1944 година*, том VII, кн. 2. Документи за учеството на македонскиот народ од егејскиот дел на Македонија во Антифашистичката и Граѓанската војна во Грција 1941-1949 година, Архив на Македонија, Скопје, 1987, док. бр. 14, 25-29; док. бр. 29, 64-66; док. бр. 39, 88-89; док. бр. 41, 90; док. бр. 79, 168-169; док. бр. 201, 426-428.

³¹ Р. Кирјазовски, *Демократски и антифашистички партии и организации во егејскиот дел на Македонија (1941-1945)*, ИНИ, Скопје, 1991, 46.

³² *Исџојџо*, 49.

За значењето и големиот придонес на жените во движењето на отпорот во Извештајот на Околинскиот комитет на КПГ за Ениче-Вардар од 20 јуни 1944 година, се вели: „Жените навистина играат решавачка улога во нашата борба. Тие се истакнаа како раководители, курири итн. Целата таа дејност на жените претставуваше пример за восхит“.³³ „Тие се секогаш авангарда во сите масовни борби и во најтешките моменти на работа“.³⁴

Помладата генерација Македонци и Македонки во времето до започнувањето на Граѓанската војна во Грција, организирано дејствувале во рамките на грчкото младинско левоориентирано движење, односно преку организацијата ОКНЕ, а од 1943 година преку ЕПОН. Иако била забранета, а членството десеткувано во периодот на метаксасовата диктатура, ОКНЕ започнала да се обновува непосредно по окупацијата на Грција од средината на 1941 година кога дел од членовите се вратиле од затворите и од логорите и го формирале првото привремено раководство.³⁵ Во првата година на окупацијата нејзината активност била насочена кон консолидирање на редовите и активирање на младината преку културни, економски манифестации и други активности.

За организацијата ОКНЕ во егејскиот дел на Македонија има мошне скудни податоци, кои првенствено се однесуваат на костурското село Д’мбени. Познато е дека во мај 1941 година биле обновени машката и женската организација на ОКНЕ во селото, со кои биле опфатени поголем број младинци.³⁶ Секретар на ОКНЕ бил Нумо Пачков и тој ја формирал првата женска ќелија, составена од четири девојки, секоја со посебно задолжение, а едната од нив била секретар на ќелијата.³⁷ Непосредно по окупацијата на Грција, женски организации на ОКНЕ постоеле и во с. Нестрам, Добролишта, Желин, Цакони, Костурско, како и во градовите Рупишта, Костур,³⁸ Гуменце.³⁹

Покрај вклучувањето во собирање помош за македонските војници на албанскиот фронт и во собирање и криење на оставеното оружје на фронтот по окупацијата на Грција, младинците биле

³³ *Егејска Македонија...*, том VII, кн. 2, док. бр. 104, 220.

³⁴ *Историја*, док. бр. 55, 113.

³⁵ Поопширно за тоа види во: Р. Кирјазовски, *Демократски и ...*, 111-114.

³⁶ Л. Поп-Јаневски, *Хроника за с. Д’мбени...*

³⁷ Л. Поп-Јаневски, *Костурско село...*, 19; Од разговорот со Е. Фотева-Вера.

³⁸ Од разговорот со У. Јурукова.

³⁹ И. Ничев, *Сеќавања за...*, 13.

активни и на други полиња. Девојките биле ангажирани да ги навезат македонскиот грб, симболот на Илинденското востание на знамето и на 73 сопиени црвени марами, со кои требало да се закиатат првите партизани. Тоа требало да го напрат во куќата на Вена Балева, една од најактивните жени во селото, член на женската организација на КПГ.⁴⁰ Во мај 1941 година, младинките активно учествувале во народниот собир во месноста Локвата и Вињари,⁴¹ на кој биле присутни многу младинци и возрасни и од костурските села Д'мбени, Смрдеш, Косинец, Лобаница, В'мбел, Дреновени и Брезница. На овој собир учителката Цвета Имбрукова од Д'мбени, положила цвеќе на гробовите на комитите и за прв пат по метаксасовата диктатура, биле пеени македонски народни песни и се играле македонски ора.⁴²

Општите успеси на ОКНЕ во текот на 1941 и почетокот на 1942 година, претставувале солидна база на 30 март 1942 година да се одржи и Земска конференција, на која, покрај останатото, била донесена и одлука за формирање единствена младинска организација во целата земја.⁴³

Врз основа на тоа, по иницијатива на ОКНЕ, на 23 февруари 1943 година во Атина била формирана организацијата ЕПОН. На основачкиот состанок, на кој присуствувале десет младински организации, било решено „формирањето на организацијата да се оствари со распуштањето и спојувањето на сите организации што го потпишуваат овој основачки акт. Со неговото потпишување, сите тие престануваат да постојат и автоматски нивните сили, технички, финансиски и други средства минуваат во ЕПОН“.⁴⁴

⁴⁰ Л. Поп-Јаневски, *Косиурското село...*, 108.

⁴¹ Во месноста Локвата и Вињари, на 31 мај 1903 година (стар стил), била водена голема битка меѓу турскиот аскер и македонските комити, во која загинале голем дел од нив. Во оваа месност, македонското население од Костурско, секоја година организирано традиционална средба која била забранета во времето на диктатурата на генералот Јоанис Метаксас.

⁴² Л. Поп-Јаневски, *Косиурското село...*, 102-103.

⁴³ Р. Кирјазовски, *Демократски...*, 115.

⁴⁴ На конференцијата учествувале претставници на младинските организации: Земјоделска младина на Грција, Единствена школска младина, Сојуз на младите борци од Румели, Тесалиска света чета, Народна револуционерна организација, Слободна младинка, Федерација на комунистичката младина на Грција, Социјалистичка револуционерна авангарда на Грција и Друштво на младите, *Егејска Македонија во...*, *том VIII, кн. 1*, док. бр. 64, 162-163.

Меѓу тие организации била и женската младинска организација „Слободна младинка“, формирана од ЕАМ по окупацијата на Грција. Нејзиното членство се состоело од студентки, ученички, млади работнички, селанки и домаќинки, симпатизери на комунистичките идеи.⁴⁵ Целите на оваа организација биле потенцирани и во еден од документите на ЕПОН, во кој се вели: „Ние, младинките, спасени од лажниот феминизам на слуги, сакаме да ги скинеме синцирите на многустраното ропство и од сесрце да се бориме до младинците, да ја изградиме економската, општествената и политичката рамноправност. Само така ќе блесне нашето ЈАС и ќе се возвишиме до вистинското женско чувство“.⁴⁶ Слевањето на „Слободна младинка“ во ЕПОН, имало несомнено големо влијание врз зголемување на неговото женско членството.

Во времето на формирањето, ЕПОН броел околу 300.000 члена низ целата земја, додека во деновите на ослободувањето, односно есента 1944 година, тоа двојно се зголемило и броело повеќе од 600.000 члена.⁴⁷

Во егејскиот дел на Македонија оваа организација успеала да го вклучи во своите редови мнозинството од македонската младина. Имало градови и подрачја во кои биле опфатени сите младинци, а во пионерската организација, формирана и раководена од ЕПОН, сите деца.⁴⁸

Уште во првата година на формирањето, организации на ЕПОН биле формирани во голем број села во егејскиот дел на Македонија. Девојките биле организирани преку посебни женски организации, какви што постоеле во с. Баово,⁴⁹ а истакнати женски членови прво во ОКНЕ, а потоа во ЕПОН имало и во селата Русиово, Почеп, Страишта, Воденско и во градот Воден.⁵⁰

Во Ениџе-Вардарска околија женски организации на ЕПОН биле формирани во селата Ѓупчево, Бабјани, Асар Бегово,⁵¹ Свети

⁴⁵Τασουλα Βερβενιωτι, *Η γυναικα της αντιστασις. Η εισοδος των γυναικων στην πολιτικη*, Αθηνα, 1994, 262.

⁴⁶ Цитирано според, *ιστιοјџо*, 270.

⁴⁷ Р. Кирјазовски, *Демокрајџски...*, 141.

⁴⁸ *Истиојџо*, 141.

⁴⁹ М. Кукулев, *Секавања на ...*

⁵⁰ Вангел Ајановски-Оче, *Еѓејски бури. Револуционернојџо движење во Воденско и НОФ во Еѓејска Македонија*, ИНИ, Скопје, 1975, 100-101.

⁵¹ Д. Угриновски, *Село Ѓуйчево...*; истиот, *Село Бабјани...*; истиот, *Село Асар Беѓово...*

Апостол.⁵² Во Костурска околија, организации на ЕПОН во 1943 година постоеле во селата: Лобаница, Жиковиште, В'мбел, Граче, Блаца, Драничево, Стенско, Долени, Новоселини, Долени, Мокрени,⁵³ Косинец⁵⁴ и Д'мбени.⁵⁵

Во Леринска околија организации на ЕПОН во 1943 година биле формирани во селата: Попадија - каде што влегле 7 младинци и младинки, Сетина, Воштарени - каде што до крајот на 1944 година ЕПОН броел околу 180 младинци, Крушоради - со 50 младинци и младинки,⁵⁶ Пателе, со вкупно 120 члена.⁵⁷

До есента 1944 година, вкупното членство на ЕПОН броело 10.000 младинци во Костурско, 9.160 во Берско, 6.000 во Еницевардарско, 12.000 во Воденско, 1.500 во Леринско, 2.799 во Кајларско и 60.000 Источна Македонија.⁵⁸

Членовите на оваа организација учествувале во институциите на движењето на отпорот, во редовниот и во резервниот состав на ЕЛАС, а како особеност во севкупната активност била културно-просветната дејност. Таа се реализирала низ културно-просветни, играорни и хорски групи, музички оркестри, младински клубови, формирани низ селата, кои подготвувале претстави, приредби, вечеринки.

Најмасовна организација на отпорот во Грција во која голем процент од членството ѝ припаѓал и на женската популација, била коалицијата ЕАМ. Успевајќи да ги надмине класните и половите бариери од една страна, и низ многубројни и разновидни форми на отпор да го мобилизира мнозинството од населението, ЕАМ кон крајот на војната ја достигнал бројката од најмалку 1.500 000 свои

⁵² Ката Мисиркова - Руменова, *Село Свети Ајосџол, Ениче-Вардарско*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

⁵³ Р. Кирјазовски, *Хроника за с. Лобаница...*; истиот, *Хроника за с. Жиковиште...*; истиот, *Хроника за с. В'мбел...*; истиот, *Хроника за с. Граче...*; истиот, *Хроника за с. Блаца...*; истиот, *Хроника за с. Драничево...*; истиот, *Хроника за с. Стенско...*; истиот, *Хроника за с. Долени...*; истиот, *Хроника за с. Новоселини...*; истиот, *Хроника за с. Мокрени...*

⁵⁴ Н. Шалваринов, *Село Косинец...*, 39.

⁵⁵ Л. Поп-Јаневски, *Косинурското...*, 127.

⁵⁶ А. Русевски, *Секавања на...*, 33, 37; Корнелија Пејовска, *Хроника за село Воштарени, Леринска околија*; истата, *Хроника за село Крушоради, Леринска околија*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

⁵⁷ Коста Враготеров, *Од моејто учество во револуционерното движење за национално и социјално ослободување на македонскиот народ за периодот 1936-1949*, Документационо одделение на ИНИ, Скопје.

⁵⁸ Р. Кирјазовски, *Демократскиот...*, 141-142.

члена.⁵⁹ Во обидите да привлече што поголем број луѓе во своите редови, ЕАМ во своите програмски летоци се обраќал до сите социјални слоеви, од работници до аристократи, од најсиромашни земјоделци до земјопоседници, но и до девојки и жени во фабриките, во јавниот сектор, банките и домаќинките. Освен тоа, во областите контролирани од движењето на отпорот ЕАМ воспоставила локална, народна управа, сопствен економски, правен и образовен систем и иницирала социјални, политички и легални реформи од кои имале полза и жените.⁶⁰

Во егејскиот дел на Македонија ЕАМ бил формиран во април 1942 година⁶¹ и за една година од постоењето, негови месни организации биле формирани во голем број села во овој регион. Во Костурско организации на ЕАМ имало во селата Стенско, Долени, Новоселени, Лобаница,⁶² Косинец⁶³ и Д'мбени.⁶⁴ Месните комитети на ЕАМ биле составени од секретарите на веќе постојните антифашистички организации во секое село. Така, на пример, месниот комитет на ЕАМ во Д'мбени бил составен од секретарот и воениот раководител на организација на КПГ во селото, како и од секретарките на женските организации на КПГ и на ЕПОН.⁶⁵

Според податоците наведени во организациониот извештај на Западномакедонското биро на КПГ од октомври 1943 година, организацијата ЕАМ во Кожанско, Леринско, Костурско, Воијо-Сјатишко и Гревенско имало вкупно 18.858 члена, додека тој број во наредниот месец се зголемил на 33.512 члена. Во Берско членството на ЕАМ во ноември 1943 година изнесувало 10.500, во Воденско 4.003, а во Солунско 1.100 члена.⁶⁶ Во октомври 1943 година ЕАМ во

⁵⁹ M. Poulos, *цит. изјавува*, 81.

⁶⁰ *Историја*, 85.

⁶¹ ЕАМ бил формиран по иницијатива на Македонското биро на КПГ. На основачкиот состанок одржан во Солун бил формиран и Областен комитет на ЕАМ за егејскиот дел на Македонија, по масовизирањето на движењето на отпорот и Покраински комитет на ЕАМ за Југозападна Македонија, формиран во втората половина на 1943 година, Р. Кирјазовски, *Демократски и ...*, 132.

⁶² Р. Кирјазовски, *Хроника за с. Стенско...*; истиот, *Хроника за с. Долени...*; истиот, *Хроника за с. Новоселени...*; истиот, *Хроника за с. Лобаница...*

⁶³ Н. Шалваринов, *Хроника за с. Косинец...*

⁶⁴ Л. Поп-Јаневски, *Костурскиот село...*, 120.

⁶⁵ *Историја*.

⁶⁶ *Егејска Македонија.*, том VII, кн. 1, док. бр. 187, 400; док. бр. 191, 406-407; док. бр. 193, 413; док. бр. 184, 395; док. бр. 174, 373.

егејскиот дел на Македонија имал 150.000 члена, жени и мажи, организирани во основни, реонски, околиски и окружни организации.⁶⁷

Според оцената на Леонидас Стрингос - Алексос, секретар на Обласното биро на КПГ за егејскиот дел на Македонија, ЕАМ до средината на 1944 година прераснал во најмасовна организација во егејскиот дел на Македонија, со повеќе од 450.000 члена организирани во 5 окружни и 10 околиски комитети. Таа во Воденско броеа 20.000, во Берско и Негушко 19.300, во Ениџе-Вардар 18.000, во Кожанско-Кајларско 1. 874, во Костурско 5.000, во Леринско 5.160 члена.⁶⁸

Од сите организации во составот на ЕАМ, онаа што најмногу се потпираа на жените, била добротворната организација ЕА, формирана во мај 1941 година. Со оглед на тоа што целта ѝ била да ги мобилизира жените и од градските и од селските области, нејзини разграноци биле формирани во сите градови и села во областите под контрола на движењето на отпорот, каков што, впрочем, бил случајот и со сите други организации што ја сочинувале структурата на ЕАМ. Во делокругот на активностите на ЕА спаѓало отворање народни кујни, собирање облека, згрижување на децата, негување на болните, како и обезбедување засолниште за дезертираните британски војници.⁶⁹ Мошне важна задача на оваа организација било и снабдувањето на борците на ЕЛАС со храна, чиста облека и други материјални потреби, што било лесно изводливо со оглед на составот на ЕА, каде што најголемиот број членови биле средовечни, сиромашни жени од руралните средини.⁷⁰

Во почетокот непосредно по формирањето на ЕАМ, Националната солидарност дејствувала како негова секција, така што во секоја основна организација на ЕАМ имало нејзина секција. Во пролетта 1943 година биле формирани и повеќе околиски комитети на ЕА во егејскиот дел на Македонија, што овозможило нејзино осамостојување од ЕАМ. Со неа, на ова подрачје раководел Областен комитет со секретарот Ѓоргис Цилингаридис.⁷¹

⁶⁷ Егејска Македонија..., том VII, кн. 2, док. бр. 188, 379.

⁶⁸ Р. Кирјазовски, Првата обласна конференција на Комунистичката партија на Грција за егејскиот дел на Македонија одржана на 23-25 јуни 1944 година, Гласник, XXVIII/3, Скопје, 1984, 29-46, 34

⁶⁹ M. Poulos, *цит. ил. илуд*, 86.

⁷⁰ Tasoula Vervenioti, Charity and Nationalism: The Greek Civil War and the entrance of Right-wing women into Politics, *Right-wing women: from conservatives to extremists around world*, Routledge, New York, 2002, 115-126, 117.

⁷¹ Р. Кирјазовски, *Демократски ...*, 119.

Македонското население од егејскиот дел на Македонија масовно се вклучило во разновидните акции организирани од ЕА. Групите на организацијата биле составени речиси исклучиво од жени. На Сегрчкото советување на Националната солидарност од март 1943 година било констатирано дека како резултат на паролата „да вклучиме десетици илјади жени во ЕА жените се наоѓаат на најистуреното место на националната борба“.⁷² Во апелот на оваа организација од истиот месец, во името на највозвишената национална и патриотска должност, се повикуваат сите чесни граѓани, секој мал и возрасен патриот, секоја жена, да застанат на линијата на денешната национална потреба „за да придонесат со сè и колку што можат“.⁷³

Масовноста на оваа организација во егејскиот дел на Македонија може да се согледа и преку извештаите на околинските комитети на КПГ. Кон крајот на 1943 и во 1944 година, организацијата Национална солидарност во Воденско опфатила 19.486 члена, во Ениџе-Вардарско 8.800, во Костурско 7.000, Гревена со 12.162, Воијо-Сјатиста со 3.751,⁷⁴ Кајларско со 8.284, Берско со 50.128 члена.⁷⁵

Во Солун, поради континуираниот пораст на членовите на ЕА, во февруари 1943 година бил формиран и Градски комитет на организацијата. Во март 1944 година биле регистрирани 1.650, во октомври 15.000, во ноември 46.511, а во декември 92.948 члена. Истиот пораст бил забележан и во останатиот дел на егејскиот дел на Македонија.⁷⁶

Освен во овие организации, Македонките од егејскиот дел на Македонија партиципирале и во вооруженото крило на ЕАМ, ЕЛАС. Во вооружените единици на ЕЛАС се бореле голем број македонски девојки од егејскиот дел на Македонија, што било во рамките на учеството на младината, при што треба да се земе предвид дека повеќе од половината ефектива на ЕЛАС биле членови на ЕПОН. Девојките во ЕЛАС биле организирани во женски чети, а една од нив била и познатата женска чета при 28 полк на IX дивизија, составена од 30-ина девојки од с. Нестрам.⁷⁷ Дел од македонските

⁷² Т. Вѐрβевιοτι, *Η γυναικα της αντιστασις...*, 229.

⁷³ *Еџејска Македонија...*, том VII, кн. 1, док. бр. 72, 178.

⁷⁴ *Еџејска Македонија...*, том VII, кн.2, док. бр. 42, 90; док. бр. 104, 221; *Егејска Македонија...*, том VII, кн.1, док. бр. 187, 400.

⁷⁵ Р. Кирјазовски, *Демократски...*, 120.

⁷⁶ Т. Вѐрβевιοτι, *Η γυναικα της αντιστασις...*, 229.

⁷⁷ *Ιστοριο*, 308.

девојки поминале и низ офицерските курсеви на ЕЛАС и се стекнале со воени чинови.⁷⁸

Сепак, најактивно било учеството на Македонките во заднината на ЕЛАС. Тие ги чувале селата во отсуство на мажите, ги известувале единиците на ЕЛАС за сè што се случувало во заднината, по потреба ги прекинувале или ги поправале телефонските врски, им носеле муниција, храна, облека, обувки и вода на партизаните во борбите, се грижеле за партизанските болници, се за сместување на борците во своите села. Така, кога комесарот на Третата бригада на ЕЛАС, Авгеринос, пристигнал со своите партизани во едно село во Преспа „се најде опколен од жени. Мажите беа заминати, а жените го чуваа селото. Одговорната им обезбеди сместување и се погрижи за сè што им беше потребно“.⁷⁹

Учеството на македонските жени во рамките на грчките организации на левицата се одвивало во ритамот на вкупното учеството на грчките жени во отпорот. Во целина гледано, до крајот на војната значителен број жени партиципирале во некоја од организациите, односно во некаков вид активност на отпорот. Но, сепак, напорите на ЕАМ да ги мобилизира жените од целокупниот социјален спектар во сите аспекти на движењето на отпорот сè уште не биле докрај ослободени од нејзиниот традиционален статус во грчкото општество. Своевиден показател за ваквата состојба е најмасовното учество на жените во логистиката на движењето, односно во организацијата ЕА каде што тие и натаму ги извршувале традиционалните женски работи. За разлика од нив, двај 10 проценти од жените, односно девојките биле вклучени во вооружените единици на ЕЛАС.⁸⁰

Овој процент значително ќе си зголеми во следниот период, за време на Граѓанската војна во Грција, кога бројот на жените-борци во Демократската армија на Грција ќе се движи меѓу 20 и 30 проценти во целиот период на војната. Во рамките на овој процент влегувале и околу 3.000 Македонки, борци на ДАГ, кои претставувале глетка достојна за почит, глетка што оставала импресивен впечаток.⁸¹ Толку високиот број македонски жени-борци во ДАГ настанува како резултат на активноста на организацијата Народноослободителен фронт, односно организацијата Антифашистички фронт на жените, кои во рамките на своите цели и задачи го имале вклучено и т.н. женско прашање, односно

⁷⁸ Иσίοιο, 314-315.

⁷⁹ Иσίοιο, 257.

⁸⁰ T. Vervenioti, *Charity and...*, 117.

⁸¹ M. Poulos, *цпйй. йррр*, 108.

прашањето за подобрување на статусот на жените во сите сфери на општествено-политичкиот и економскиот живот. Тоа требало да се реализира низ партиципација на македонските жени во сите сегменти на движењето на отпорот - вооружениот, заднинискиот, логистичкиот, управниот, раководниот. Токму затоа Граѓанската војна во Грција претставува своевидна кулминација на постепениот процес на еманципација на македонската жена, на проширувањето на нејзината улога и надвор од традиционалното македонско семејство, што, впрочем, и де факто, е потврдено со формирањето на првата женска македонска организација во овој дел на Македонија.